

A430.1

~~A430.2~~

~~14.26.2~~^a

~~L. 69.144~~

INSCRIPTIONES LATINAE ANTIQVISSIMAE

AD C. CAESARIS MORTEM

CONSILIO ET AVCTORITATE

ACADEMIAE LITTERARVM REGIAE BORVSSICAE

EDITAE

EDITIO ALTERA

PARS PRIOR

FASTI CONSVLARES AD A. V. C. DCCLXVI

CVRA GVILELMI HENZEN ET CHRISTIANI HVELSEN

ELOGIA CLARORVM VIRORV

CVRA THEODORI MOMMSEN ET CHRISTIANI HVELSEN

FASTI ANNI IVLIANI

CVRA THEODORI MOMMSEN

ADIECTAE SVNT TABVLAE QVINQVE LITHOGRAPHICAE

BEROLINI APVD GEORGIVM REIMERVM

MDCCCXCHII

XXI. XXII.

FASTI FVRRI DIONYSII PHILOCALI (P. CHR. 354)

ET

POLEMII SILVII (P. CHR. 448/9).

Fastos menstros denique Furi Dionysii Philocali et Polemii Silvii, quamquam libris scriptis servati sunt itaque ab huius syllogae consilio alieni, propter argumenti similitudinem eidem inserere visum est ad codicum fidem exactos. Pertinent utrique ad varii multiplicisque argumenti syllogas eorumque quasi nuclei sunt, ad quos alia complura scriptoribus addere placuit quotidiano usui aut necessaria aut certe apta. Syllogam utramque quoniam seorsum edidi praeter fastos menstros huc ipsi loco servatos, scilicet quae cum Philocalianis coniuncta circumferuntur sub nomine Chronographi a. 354 et antea in actorum societatis Saxonicæ vol. II (Lips. 1850) p. 547—668 et nuper denuo inter chronica minora saec. IV—VII vol. I p. 13—148, item Polemii Silvii laterculum tum in eorundem actorum vol. III (Lips. 1858) p. 231—277 (addita codicis retractatione ibidem vol. VIII p. 694—696) quam nuper cum chronica supra citatis vol. I p. 511—551, hi commentarii adunati sunt iis, quorum interest in ipsarum syllogarum conditionem et aetatem inquirere; hoc loco breviter tantum et per indicem repetuntur quae ad laterculos recte adhibendos erisique usorum faciendam scire necessarium est.

Prior quem edimus laterculus scriptus fuit a Furio Dionysio Philocalo teste pictura, quae obtinet paginam eius primam. Visitur ibi splendidum aedificium ostium arcuatum clausum velo, in cuius veli parte superiore sic scriptum est:

Monogrammate repeti apparet id ipsum litteris contiguatis, quod iuxta scriptum est solutis. Inferius ante velum genii duo tabellam sustinent, ita fere ut solent in arcis mortuorum elogio proponi, in qua tabella haec leguntur:

VALENTINE			
FVRIVS	VIVAS	LEGE	FILOCA
DIONY	FLOREAS	GAVDEAS	LVS TITV
SIVS	FELICITER		LAVIT

Eiusdem scriptoris nomen reddit cum in elogio mortuario Romae reperto sic: scripsit *Furius Dion*... tum in carmine iussu Damasi episcopi urbis Romae a. 366—384 collocato ad sepulcrum episcopi alterius Eusebii sic: *Damasi papae cultor atque amator Furius Dionysius Philocalus scripsit*. Fuit igitur Philocalus scriptor calligraphus suo artifice ea aetate clarus; nam quod etiam in lapide invenitur scripsisse, intellege elogia ab eo in lapide perscripta esse aetate, a quadratario deinde ad eam formam incisam. Valentinus ille, cui Philocalus librum obtulit quemque praeter indicem supra relatum praedicat in scati quod alibi io eodem codice tenet Victorii inscriptione haec:

SA LVIS AVGVSTIS
FELIX VALENTINVS

qui fuerit ignoratur; potest fuisse Valentinus is, qui cum fuisset primicerium protectorum et deinde tribunus, a. 359 dux Illyrici factus est (Ann. Marc. 18, 3, 5), deinde a. 365 consularis fuit Piceni (cf. Gotthofred.

prosopograph. cod. Theod. p. 92). — Secutum esse Philocalum fastos publicos, quales ea aetate circumferebantur Romae, colligitur cum ex universae syllogae indole, quae tota urbana est, tum ex titulis eiusdem scriptoris supra relatis repertis Romae, ubi sine dubio laterculum quoque confecit. Scriptum esse laterculum sub Constantio II (337—361) inde deducitur, quod praescripti ei natales Caesarum infra referendi non solum finit in hoc, sed etiam *dominum nostrum* eum vocant, cum reliqui imperatores ibi sub divorum titulo procedant. Deinde cum tum supra relata inscriptio *salvis Augustis felix Valentinus* quam positae ante laterculum duorum imperatorum stantis alterius, alterius sedentis imagines ostendant partem certe operis eo tempore confecisse Philocalum, quo aut duo Augusti rei publicae praefuerint aut Augustus cum Caesare, qui hac aetate saepe Augustorum appellatione comprehenduntur, alterum principem esse Caesarem Gallum a. 351—354 inde efficitur, quod in eleacho episcoporum ad a. 352 eius discrete mentio facta est. Denique ut reliqua opuscula in eandem syllogam recepta scripta sunt anno 354, eodem fasti quoque exarati sunt paulo ante quam exeunte eo Gallus de loco deiectus est et interfectus. — Ipse laterculus ita comparatus est, ut singulis mensibus binae paginae dentur iuxta collocatae, quarum prior imaginem exhibet, posterior fastos continet; accedunt et disticha et tetrasticha, quibus imagines explicantur. Nos in hanc editionem neque alia recepimus ad fastos adiecta, ut dierum horarumque noxiarum communium bonarum laterculum et picturas dierum et adnotationes de sigais zodiaci, neque imagines (quas photographice depictas nuper edidit Iosephus Strzygowsky *die Kalenderbilder des Chronographen vom Jahre 354, Ergänzungsheft I zum Jahrbuch des deutschen archäologischen Instituts* Berolini 1888) cum carminibus adiunctis, sed solos fastos damus et praescriptos iis natales Caesarum in ipsis fastis fere redeuntes. — Codex unus, per quem fasti Philocalini ad nos pervenerunt, saeculo octavo non antiquior, ipse perit; fastorum eius supersunt apographa haec.

A Argentoratense olim, iam Bernense n. 108 saec. X, habens ex fastis solum mensem Decembrem.

V Vindobonense n. 3416 scriptum c. a. 1480, habens natales Caesarum et fastos integros.

R Barberinianum saec. XVII hodie bipartitum, scilicet pictura, quae natales Caesarum repraesentat, est in eod. adhuc Barberiniano 31, 39, fasti mensium Ian. Febr. Iul.—Dec. (reliqui absunt) ablati ex Barberiniana hodie extant inter Mariniana bibliothecae Vaticanae cod. 9135.

B Bruxellense n. 7524—7555 scriptum c. a. 1560, habens natales Caesarum et ex fastis Ian. Febr. Iul.—Dec.

Ediderunt fastos menstros Philocali potissimum hi: Philippus Gundelins primus in editione fastorum Ovidianorum (Viennae 1513.4) ad codicem Vindobonensem, quam editionem repetivit c. a. 1617 Iohannes Georgius Herwart in folio seorsum impresso; Bacherius in comm. in Victorium Aquitanum (Antwerp. 1634) p. 275—283 ad codicem Bruxellensem; Lambecius in bibl. Caesarea append. comm. I. IV (Vindob. 1671) p. 271—302 ad codicem Vindobonensem. Praeterea ex schedis Barberinis natales Caesarum edidit Marinus in Arvalibus p. 387 (inde Orell. 1104).

‘Polemii (Poltmii cod.) Silvii laterculus’ — sic enim in codice inscribitur — incipit a praefatione hac: ‘Domino beatissimo Eucherio episcopo Silvius. Laterculum quem priores fecerunt cum difficilibus supputatoribus indicibus notatum legissem, ne minus doctis esset obscurior absolute, positurum in eo rerum significationem mutavi et apud te potissimum, a quo mea omnia pro tanto qui inter nos est amoris studio comprobantur

digestum direxi. Lactificabor iudicio tuo, si eum tibi placuisse cognov-
 'vero'. Encherius, cui librum misit Silvius, episcopus fuit Lugduni mero-
 tens a. 449 vel 450; Silvius videtur is esse, quem scriptor vitae Hilarii
 episcopi Arelatensis (403—449) memorat inter 'praeclaros auctores sui
 temporis' quique item teste scriptore chronicorum Gallicorum ad a. 438
 (chron. min. vol. I p. 660) 'turbatae admodum mentis post militiae
 in palatio exactae munera aliqua de religionis' censeripsit. — Scripsit
 Silvius Laterculum in partibus Occidentis sub Valentiniano III anno
 p. Chr. 448, item insequentis anni consulum occidentalem in fine libelli
 nominans. Laterculum simillimum Philocaliani cum ante oculos habe-
 ret, Christiano odio imbutus adversus gentiliū superstitionem vana-
 que rerum non necessariarum curam suppressit quidquid ad ethnicam
 vetustatem pertinere visum esset. Interdumque universam in for-
 mam simpliciorum Christianaeque tenuitati aptiorem redegit. Ita ad-
 notationem de horis bonis malisque pietasque dierum et signorum
 zodiaci reiecit se ipse nit in argumento quod Laterculo praepo-
 suit: 'dierum necessum non fuit formas depingi, quia sibi omnes
 'consimiles sunt, neque ut stulta gentiles locuntur nomina designari,
 'quoniam nullius rei nisi septenarii . . . numeri . . . appellatione
 'censeantur' et post alia: 'de signis nihil est quod dicatur, quia non
 'sunt, etiamsi dicaatur . . . quorum quoniam longe post mundi ortum
 'vni veterum profanorum arte confecta sunt, mentio relinquenda est'.
 Simili ratione dies Aegyptiacae in tabula deleuit et pro mensium

imaginibus 'in alternis foliis' breves tractatus vulgaris plebique apti ar-
 gumenti interposuit, quos quatenus supersunt loco citato edidimus et
 explicavimus. Denique litteris lunares hebdomadarias nundinales deleuit
 notasque solvit omnes, id quod ipsum in praefatione supra relata fac-
 turum se pollicetur, ne minus doctis tabula obscurior esset. Contra addidit
 alia, ut nomina mensium Hebraeorum Aegyptiorum Atheniensium Mace-
 donum ex gentium diversarum menologio aliquo, qualia etiam nunc super-
 sunt; ventorum tempestatum similiumque indicationes petitas, ut me do-
 cuit comparatio instituta, ex tabula rustici anni Columellae l. XI c. 2
 inserta, quaequam quaedam variant sive breviteris incuria, quae sane
 maxima fuit, sive quod alterius utrius auctoris librarii peccaverunt; denique
 notationes quasdam grammaticas de vocabulorum quae fastis propria
 sunt origine vel triviales vel absurdas aliasque historicas, ut de die
 eaptae nrbis n Gallis (id. Febr.) et de feriis ancillarum eodem tempore
 iostitutis, quae miram in modum conspirant cum Plutarcho. — Servavit
 Silvii Laterculum unus codex olim hospitalis S. Nicolai Cusani, hodie
 bibliothecae publicae Bruxellensis n. 10615—10729 saeculi XII, in quo
 legitur continuo perscriptis litteris admodum minutis, ita ut universus
 Laterculus cum appendicibus omnibus contineatur duobus foliis 93 (cuus
 f. 94 apographum est) et 95. Inde Laterculum edidit Henschenius in
 aetorum sanctorum mensis Iunii vol. VII (Antverp. 1717) p. 178—184;
 quam editionem repetiit patrologia Migniana vol. XIII (Paris. 1845)
 p. 675 sq.

I v. 3. 4 ianuarii B
 v. 4 hadriani B
 v. 5 febrar B
 v. 7 marcio B
 v. 12. 13 om. B

NATALES

MENS • IANVAR
 LVCI • AELI • CAESARIS • IDIS • IAN
 DIVI • GORDIANI • XIII • K • IAN
 DIVI • ADRIANI • IX • KAL • IAN
 MENS • FEBRVAR
 DIVI • CONSTANTINI • III • K • MAR
 MENS • MARTIO
 DIVI • CONSTANTII • PR • KAL • APR
 MENS • APRIL
 DIVI • SEVERI • III • IDV • APR
 M • ANTONINI • VI • KL • MAI
 MENS • MAIO
 DIVI • CLAVDI • VI • IDVS • MAI
 MENS • IVNIO
 MENS • IVLIO

CAESARVM

MENS • AVGVSTO
 DIVI • PERTINACIS • KAL • AVG
 D • R • CONSTANTII • VII • IDV • AVG
 DIVI • PROBI • XIII • KAL • SEP
 MENS • SEPTEMB
 DIVI • AVRELIANI • V • IDV • SEP
 DIVI • TRAIANI • XIII • KAL • OCT
 PH • ANTONINI • XIII • KAL • OCT
 DIVI • AVGVSTI • IX • KAL • OCT
 MENS • OCTOB
 DIVI • ALEXANDRI • KAL • OCT
 MENS • NOVEMB
 DIVI • NERVAE • VI • IDV • NOV
 DIVI • VESPASIANI • XV • KAL • DEC
 MENS • DECEMO
 DIVI • VERI • XVIII • KAL • IAN
 DIVI • TITI • III • KAL • IAN

PHILOCALVS

p. Chr. 354.

MENSIS IANVARIVS

habet dies XXXI.

1	A	A	A	KAL · IAN	SENATVS · LEGITIMVS	
2	B	B	III · NON	DIES · AEGYPTIACVS		
3	C	C	III	LVD	VOTORVM · NVNCVPATIO	
4	B	D	D	PRIDIE	LVDI	
5	E	E	NON	LVDI		
6	F	F	VIII · IDVS	DIES · AEGYPTIACVS		
7	C	G	G	VII	IANO · PATRI · CM · XXIII	
8	A	H	VI			
9	B	A	V	SENATVS · LEGITIMVS		
10	D	C	B	III		
11	D	C	III	DIES · CARMENTARIORVM		
12	E	D	PRIDIE			
13	E	F	E	IDIB	IOVI · STATORI · CM · XXIII	
14	G	F	XIX · KAL · FEB			
15	A	G	XVIII	CARMENTALIA		
16	F	B	H	XVII	DIES · AEGYPTIACVS	
17	C	A	XVI	LVDI · PALATINI		
18 ^g	D	B	XV	LVDI		
19	G	E	C	XIII	LVDI	
20	F	D	XIII	N · GORDIANI · CM · XXIII		
21	G	E	XII	LVDI		
22	H	A	F	XI	LVDI	
23	B	G	X	SENATVS · LEGITIMVS	SOL · AQVARIO	
24	C	H	IX	N · D · HADRIANI · CM · XXIII		
25	I	D	A	N · CHARTIS		
26	E	B	VII			
27	F	C	VI			
28	K	G	D	V		
29	A	E	III			
30	B	F	III			
31	A	C	G	PRIDIE		

A (qui laterculum hunc exhibet scriptum litteris quadratis totum) et V, qui plane conveniunt, singulas paginas dividunt lineis in laterculos quinos, quorum tres primos occupant litterae lunares hebdomadariae numinales, quartum dierum nomina numerive, quae ubi longiora sunt in quintum laterculum excurrunt, quintum denique abnotationes. — Rubro colore scribuntur in AV litterae hebdomadariae, signa duodecim, denique singulis mensibus kalendulae idusque cum abnotationibus suis, item in V mensium nomina addito dierum numero, cum in A quod solum inde superest dies XXXI scriptum sit atramento. Praeterea in A (non in V) sub signo circulus pictus est rubro colore. Compendia scripturae ea quae antiquitatis speciem prae se ferebant neque ex usu scriptorum saec. XV derideantur retinui omnia.

1 mensis om. RB in inscriptionibus omnibus.

2 aegipeiacus V et sic vel egiptiacus vel aegyptiacus plerumque, quod non adnotavi deinceps; recte scribitur d. Ian. 16.

4 pridie plene scriptum exhibet A, quod retinui; prid. sive pr. V

11 dies carmentariorum ad Ian. 11 RB, ad Ian. 10 V

13 Natalem L. Aelii Caesaris huic diei adscribunt Nat. Caes.

POLEMIUS SILVIUS.

p. Chr. 448/449.

IANVARIUS

dies XXXI.

Vocatur apud Hebraeos Sebit, apud Aegyptios Tibi, apud Athenienses Psidion, apud Graecos alios Edineus.

1 KALENDAE	dictae ἀπὸ τοῦ καλεῖν, hoc est a vocando, quia tunc in rostris Romae ad contionem populus vocabatur	
2 III NONAS	circus privatus	auster, interdum cum pluvia
3 III	dies Auspicalium natalis Ciceronis Indi	
4 II	Iudi compitales	
5 NONAE	dictae ideo, quia nonus dies eas discernit ab idibus	tempestatem significat
6 VIII IDVS	epiphania, quo die interpositis temporibus stella magis visa, quae dominum natum nuntiabat. de aqua vinum factum et in anne Iordanis salvator baptizatus est	auster interdum vel favonius
7 VII	prima consulis mappa, quae ideo sic vocatur, quia rex Tarquinius Romae, dum die circensium pranderet in circo, de mensa suam mappam foras, ut arigis post prandium currendi signum daret, abiecerat	
8 VI		auster, interdum et imber
9 V	senatus legitimus. suffecti consules designantur sive praetores	
10 IIII		
11 III	Carmentalia de nomine matris Euandri Natalis d. n. Theodosii Augusti	
12 PRIDIE		
13 IDVS	dictae ἀπὸ τοῦ εἰδέν, a videndo, quia prinsquam annus hic qui est fuerat, mense medio luna completa, quae incipiebat kalendis. de qua menses dictos accepimus, videbatur secunda mappa	interdum ventus aut tempestas
14 XVIII KALENDAS FEBRVARIAS.		
15 XVII	natalis Honorii. circenses	interdum auster et pluvia
16 XVI	Iudi Palatini	
17 XV	Iudi	
18 XIII	Iudi	
19 XII	natalis Gordiani. circenses	
20 XI	Iudi	ventus afriens. tempestatem significat
21 X	natalis sancti Vincentii martyris	dies pluvius
22 IX	senatus legitimus. quaestores Romae designantur	
23 VIII	natalis Hadriani. circenses	
24 VII		interdum tempestas
25 VI	Iudi Castorum Ostii, quae prima facta colonia est	
26 V	Iudi	auster aut afriens. interdum dies humidus
27 IIII	Iudi	
28 III		tempestatem significat
29 II	circenses Adiabenis victis	interdum tempestas

Orthographica minora non adnotantur codice (C) admodum inemendate scripto. Pro ae et oe fere semper scribitur e, item c et t, u et o, i et e saepissime permittuntur.

praef. atheniensis C alius chinens C. Edineus est Andynaeus anni Macedonici.

1 kalende dictae apud (apud dicto C^a) uenlin C rastris C contencionem C.

2 cum pluvia p m C.

4 consilialis C.

5 none dictae. i. ideo C tempestatem C.

6 epyfania C temporibus est illa magisque C facta vel in annae C.

7 de mensam suam mappa C.

9 legitimis C.

11 euandri d n the au pridie C.

13 dictus apud a videndo C kalendas C.

20 gorgiani C circensis C et sic deinceps plerumque.

24 adiani circensis C.

26 uii om. C.

28 n om. C.

31 adiabenes C.

PHILOCALVS

p. Chr. 354.

MENSIS FEBRVARIVS

habet dies XXVIII.

1	D	H	KAL · FEB	N · HERCVLIS · CM · XXIII
2	E	A	III · NON	
3	B	F	B III	SENATVS · LEGITIMVS
4	G	C	PRIDIE	LVDI · GOTTICI
5	A	D	NON	LVDI
6	C	B	VIII · IDVS	LVDI
7	C	F	VII	LVDI · DIES · AEGYPTIACVS
8	D	G	VI	LVDI ·
9	D	E	H V	GOTTICI · CM · XXIII
10	F	A	III	
11	G	B	III	GENIALICI · CM · XXIII
12	E	A	C PRIDIE	LVDI · GENIALICI
13	B	D	IDIB	VIRGO · VESTA · PARENTAT SENAT · LEGIT
14	F	C	E XVI · KAL · MAR	
15	D	F	XV	LVPERCALIA
16	E	G	XIII	
17	G	F	H XIII	QVIRINALIA
18	G	A	XII	
19	A	B	XI	
20	H	B	C X	SOL · PISCIBVS
21	C	D	IX	FERALIA
22	D	E	VIII	CARISTIA
23	I	E	F VII	TERMINALIA
24	F	G	VI	REGIFVCIVM
25	G	H	V	LORIO · CM · XII DIES · AEGYPTIACVS
26	K	A	A IIII	
27	B	B	III	N · D · CONSTANTINI · CM · XXIII
28	C	C	PRIDIE	LVDI · VOTIVI

4 gottichi *V*, gothici *B*.9 gottichi *V*, gothici *B*.13 senat. legat *R*.20 sol piscibus *ad* 20 *V*, *ad* 19 *B*, *ad* 22 *B*.23 uilj uili *V*.25 lorio *It itaque sequente spatio vacuo V*, corio *B*.28 votibi *VR*.

POLEMIVS SILVIVS

p. Chr. 448/449.

FEBRVARIVS

dies XXVIII.

Dictus a febro verbo, quod purgamentum veteres nominabant, quia tunc Romae moenia lustrabantur. Vocatur apud Hebraeos Adar, apud Aegyptios Mechir, apud Athenienses Gamelion, apud Graecos Peritios.

1 KALENDAE	circenses	interdum auster cum grandine
2 III NONAS		
3 III NONAS	senatus legitimus	corns aut africanus
4 II	Idi	
5 NONAS	Idi	ventus aut tempestas
6 VII IDVS	Idi	
7 VI	Idi	favonius
8 VI		ventus aut tempestas
9 V	circenses	
10 IIII		eurus
11 III	circenses	
12 II	Idi	
13 IDVS	parentatio tumultorum incipit quo die Roma liberata est de obsidione Gallorum	
14 XVI KALENDAS MARTII		venti mutatio
15 XV	Lupercalia	
16 XIII	natalis Faustinae uxoris Antonini	
17 XII	Quirinalia, quo die Romulus occisus a suis, Quirinus ab hasta, quae Sabiniis curis, vocatus, non apparuisse confectus est	favonius aut auster cum grandine
18 XI		
19 X		venti septentrionales
20 X		frigidus dies de aquilone vel pluvia
21 VIII		
22 VII	depositio sancti Petri et Pauli cara cognatio ideo dicta, quia tunc etsi fuerint vivorum parentum odia, tempore obitus deponantur	ventus aut tempestas
23 VI	Terminalia hoc die quarto bisextum anno vocamus, quem diem Aegyptii inter Augustum et Septembrem epagomeno quinque dierum mensi suo inagunt	
24 V	Regifugium, cum Tarquinius Superbus fertur ab urbe expulsus	
25 V	circenses	
26 IIII		
27 III	natalis Constantini	
28 II	Idi	

praef. februnus dictus a numero dies XXVIII dictus a febro C veteris C quia dum C methis C atheniensis C peritios C.

3 choros C et sic deinceps.

5 ventos aut tempestas C; ventosa tempestas Columella.

10 eurus C; eurus Columella ad diem seq.

13 iopii pro incipit C.

16 antonii C.

17 a suis qui ab hasta quae a sabiniis curis vocatur C.

21 frigidus dies aquilone vel cor; interdum pluvia Columella.

22 fuerint C ventosa tempestas Columella ad diem sequentem.

23 epigomino C.

24 regifugium C.

PHILICALVS

p. Chr. 354.

MENSIS MARTIVS

habet dies XXXI.

1	A	D	D	KAL · MAR	N · MARTIS · CM · XXVIII	
2		E	E	VI · NON		
3		F	F	V	SENATVS · LEGITIMVS	DIES · AEGYPTIACVS
4	B	G	G	IIII		
5		A	H	III	ISIDIS · NAVIGIVM	
6		B	A	PRIDIE		
7	C	C	B	NON	IVNONALIA	
8		D	C	VIII · IDVS		
9		E	D	VII	ARMA · ANCILIA · MOVENT	
10	D	F	E	VI		
11		G	F	V		
12		A	G	IIII		
13	E	B	H	III	IOVI · CVLTORI · CM · XXIII	
14		C	A ₂	PRIDIE	MAMVRALIA · SENATVS · LEGIT	
15		D	B	IDIB ·	CANNA · INTRAT	
16	F	E	C	XVII · KAL · APR		
17		F	D	XVI	LIBERALICI · CM · XXIII	SOL · ARIETE
18		G	E	XV		
19	G	A	F	XIIII	QVINQVATRIA	
20		B	G	XIII	PELVISIA	
21		C	H	XII	N · MINERVES	
22	H	D	A	XI	ARBOR · INTRAT	
23		E	B	X	TVBILVSTRIVM	
24		F	C	IX	SANGVEM · DIES · AEGYPTIACVS	
25	I	G	D	VIII	HILARIA	
26		A	E	VII	REQVETIO	
27		B	F	VI	LAVATIO	
28	K	C	G	V	INITIVM · CAIANI	
29		D	H	IIII		
30		E	A	III		
31	A	F	B	PRIDIE	N · DIVI · CONSTANT · CM · XXIII	

*Martius deest in RB**inser. Marcus V. habet hic et deinceps om. V.**1 scribendum puto XXIII.**3 legitimus V.**9 armanchilia V.**19 cinquatria V.**20 pelosia V.**21 sanguem primo casu legitur in codice Arnobii 1 59 a manu prima, item apud Lucretium I, 837 in codice oblongo, denique in hoc ipso Lucretii versu apud Charisium p. 90, quamquam scribae, non auctoris arbitrio; idque quamquam soloeum, tamen apud plebeium hunc infimae aetatis scriptorem monente Hauptio retinui.**31 constantini V; emendavi ex nat. Caes.*

POLEMIVS SILVIVS

p. Chr. 448/449.

MARTIVS

dies XXXI.

Vocatur apud Hebraeos Nisan, apud Aegyptios Faminod, apud Athenienses Antesterion, apud Graecos Distros.

1	KALENDAE		interdum grando
2	VI NONAS		septentrionales venti
3	V		
4	IIII		interdum hiemat
5	III		
6	II		aquilo
7	NONAS		
8	VIII IDVS		
9	VII		
10	VI		
11	V	natalis favonii	septentrionales venti
12	IIII		
13	III		flatus aquilonis
14	II		
15	IDVS		hiemat
16	XVII KALENDAS APRILES		favonius aut corns
17	XVI	circenses	
18	XV		
19	XIIII	Quinquatria	
20	XIII	Pelusia	septentrionales venti
21	XII		dies pluvius, interdum ningit
22	XI		
23	X		
24	IX	natalis calices	
25	VIII	aequinoctium, principium veris	crucimissio gentilium. Christus passus hoc die. ^h
26	VII		interdum tempestas
27	VI	avationem veteres nominabant	resurrectio
28	V		
29	IIII		
30	III		
31	II	natalis Constantini, circenses	

praef. athinienses C.

1 interdum *C.*

2 septentrionalis *C.*

11 natali favonii *nihil respondet apud Columellam.*

12 septentrionalis *C.*

16 aprilis *C.*

19 quinquatria *C.*

21 septentrionalis *C.*

22 pluvies *C.*

PHILOCALVS

p. Chr. 354.

MENSIS APRILIS

habet dies XXX.

1	G	C	KAL · APR	VENERALIA · LVDI	SEN · LEG
2	A	D	IIII · NON		
3	B	B	E III	N · DEI · QVIRINI · CM · XXIII	DIES · AEGYP
4	C	F	PRIDIE	LVDI · MEGALESIACI	
5	D	G	NON ·	LVDI	
6	C	E	H VIII · IDVS	LVDI	
7	F	A	VII		
8	G	B	VI	N · CASTOR · ET · POLLV · CM · XXIII	
9	D	A	V	LVDI	
10	B	D	IIII	MEGALESIACI · CM · XXIII	
11	C	E	III	N · DIVI · SEVERI · CM · XXIII	
12	E	D	F PRIDIE	LVDI · CEREALICI · CM · XXIII	
13	E	G	IDIB	LVDI · SENATVS · LEGITIMVS	
14	F	F	H XVI · KAL · MAI	LVDI	
15	G	A	XVII	LVDI	
16	A	D	XVI	LVDI	
17	G	B	C XV	LVDI	
18	C	D	XIIII	LVDI	SOL · TAVRO
19	D	E	XIII	CEREALICI · CM · XXIII	
20	H	E	F XII	N · VRBIS · CM · XXIII	DIES · AEGYP
21	F	G	XI		
22	G	H	X		
23	I	A	A IX		
24	B	B	VIII		
25	C	C	VII	SERAPIA	
26	K	D	D VI	N · M · ANTONINI · CM · XXIII	
27	E	E	V		
28	F	F	IIII		
29	A	G	G III		
30	A	H	PRIDIE	LVDI · FLORALES	

Aprilis deest in BB.

8—12 quae adnotantur in V ascribuntur quidem ad 7—11, sed qui scripsit librum errorem emendavit signis apposis; quam emendationem confirmant Nat. Caes. natalem divi Severi collocantes a. d. III id. Apr.

8 pollus V.

26 m. ante antonini om. V^o.

POLEMIUS SILVIUS

p. Chr. 448/449.

APRILIS

dies XXX.

Vocatur apud Heluacos Iar, apud Aegyptios Farmotin, apud Athenienses Elafiblion, apud Graecos Xanticos.

1	KALENDAE		tempestatem significat
2	III NONAS		
3	II	circenses	
4	I	ludi	
5	NONAS		favonius aut auster, interdum cum grandine
6	VIII IDVS		interdum biemat
7	VII		tempestatem significat
8	VI		avium <i>oleyonum</i> dicitur
9	I		
10	III	circenses	interdum tempestatem significat
11	II	natalis Severi. circenses	
12	I	ludi	biemat
13	IDVS	senatus legitimus	
14	XVIII KALENDAS MAIAS	ludi	ventus ac tempestas.
15	XVII	ludi	
16	XVI	ludi	
17	XV		pluviam significat
18	XIII	ludi	
19	XII	circenses, consulis tertiae mappae.	
20	XI		
21	X	natalis Urbis Romae. consules ordinarii fasces deponunt. Parilia dicta de partu Iliae	
22	IX		interdum pluvia et grando
23	VIII		africus aut auster. dies humidus
24	VII		tempestatem significat
25	VI		
26	V	natalis Antonini. circenses	
27	IV	Floria	
28	III		auster fere cum pluvia
29	II		interdum dies humidus
30	I		tempestatem significat

7 tempus C.

8 autum ulcanum dicitur C; cf. Colum. 11, 2, 21: VIII k. Mart. Holeyonei dies vocantur.

9 om. C.

10 tempus C.

11 natalis niri C.

14 maius C ventosa tempestas Columella.

22 humidus C.

26 antonii C.

28 fore C; emendavi ex Columella.

PHILOCALVS

p. Chr. 354.

MENSIS MAIVS

habet dies XXXI.

1	B	A	KAL · MAI	SENATVS · LEGITIMVS
2	B	C	B VI · NON	LVDI
3		D	C V	FLORALICI · CM · XXIII DIES · AEGYP
4		E	D IIII	LVDI · MAXIMATI
5	C	F	E III	LVDI
6		G	F PRIDIE	LVDI
7		A	G non	LVDI
8	D	B	H VIII · IDVS	LVDI
9		C	A VII	MAXIMATI · CM · XXIII
10		D	B VI	N · CLAVDI · CM · XXIII
11	E	E	C V	
12		F	D IIII	MARTIALICI · CM · XXIII
13		G	E III	LVDI · PERSICI
14	F	A	F PRIDIE	LVDI
15		B	G IDIB	LVDI · N · MERCVR I SENATVS · LEG
16		C	H XVII · KAL · IVN	LVDI
17	G	D	A XVI	PERSICI · CM · XXIII
18		E	B XV	N · ANNONIS
19		F	C XIII	ZENIARIVS
20	H	G	D XIII	
21		A	E XII	DIES · AEGYPTIACVS
22		B	F XI	
23	I	C	G X	MACELLVS · ROSA · SVMAT
24		D	H IX	
25		E	A VIII	
26	K	F	B VII	
27		G	C VI	
28		A	D V	
29	A	B	E IIII	LVDI · HONOR · ET · VIRTVS · ZINZA
30		C	F III	LVDI
31		D	G PRIDIE	LVDI

SOL · GEMINI^s

Mains deest in RB.

1 legitimus V.

7 ix pro non. V.

16 kald V.

20 gemini V.

23 macellus rosam (sive rosas) sumit scribendum.

POLEMIVS SILVIVS

p. Chr. 448/449.

MAIVS

dies XXXI.

Dictus a maioribus. Vocatur apud Hebraeos Sivan, apud Aegyptios Pachon, apud Athenienses Munychion, apud Graecos Artemesios.

1	KALENDAE		
2	VI NONAS		septentrionales venti
3	V		tempestatem significat
4	III	Iudi	
5	III		pluvia
6	II	Iudi	tempestatem significat
7	NONAS	Iudi	favonius
8	VIII IDVS	Iudi	interdum pluvia
9	VII		
10	VI	natalis Claudii	tempestas interdum
11	V		
12	III		
13	III	Iudi	tempestatem significat
14	II	Iudi	
15	IDVS		dies humidus
16	XVII KALENDAS IVNI		dies ut supra
17	XVI		pluvia
18	XV		
19	XIII		
20	XIII		interdum pluvia
21	XII		tempestatem significat
22	XI		ut supra
23	X		
24	VIII		
25	VIII		venti
26	VII		
27	VI		
28	V		
29	III	Iudi	interdum pluvia
30	III		
31	II		

- praef. maius dictus a numero d XXXI C apud Athenienses Munychion om. C.
 2 septentrionalis C.
 3. 10. 13. 22 tempus pro tempestatem C.
 6 tempestatem addidi ex Col.

PHILOCALVS

p. Chr. 354.

MENSIS IVNIVS

habet dies XXX.

1	B	E	H	KAL · IVN	FABARICI · CM · XII	
2	F	A		III · NON		
3	G	B		III	SENATVS · LEGITIMVS	
4	C	A	C	PRIDIE	LVDI · IN · MINICIA	
5	B	D		NON		
6	C	E		VIII · IDVS	COLOSSVS · CORONATVR	
7	D	D	F	VII	VESTA · APERIT	DIES · AEGYPTIACVS
8	E	G		VI		
9	F	H		V	VESTALIA	
10	E	G	A	IIII		
11	A	B		III	MATRALIA ·	
12	F	B	C	PRIDIE	N · MVSARVM	SENATVS · LEGITIMVS
13	C	D		IDIB ·		
14	D	E		XVIII · KAL · IVL		
15	G	E	F	XVII	VESTA · CLVDITVR	SOL · CANCRO
16	F	G		XVI		
17	G	H		XV		
18	H	A	A	XIIII	ANNAE · SACRVM	
19	B	B		XIII		
20	C	C		XII	DIES · AEGYPTIACVS	
21	I	D	D	XI		
22	E	E		X		
23	F	F		IX		
24	K	G	G	VIII	FORTIS · FORTVNAE	SOLSTITIVM
25	A	H		VII		
26	B	A		VI		
27	A	C	B	V		
28	D	C		IIII		
29	E	D		III		
30	B	F	E	PRIDIE		

Iunius deest in RB.
24 solisticium V.

POLEMIVS SILVIVS

p. Chr. 448/449.

IVNIVS

dies XXX.

Dictus a iunioribus. Vocatur apud Hebraeos Thamus, apud Aegyptios Payni, apud Athenienses Targilion, apud Graecos Desios.

1 KALENDAE	circenses fabrii	
2 III NONAS		
3 III		
4 II	Iudi	
5 NONAE		
6 VII IDVS		
7 VII		favonius aut corus
8 VI		
9 V		
10 IIII		interdum rorat
11 III		
12 II		
13 ID	natalis Musarum	
14 XVIII KALENDAS IVLI		
15 XVII		tempestatem significat
16 XVI		
17 ...		
18 ...		
19 ...		
20 ...		
21 ...		
22 X		
23 VIII		
24 VII		solstitium. favonius
25 VI		
26 V	initium aestatis	
27 IIII		dies ventosus
28 III		
29 II		

praef. thamus] amir C payni] pafui C.

8 V pro VI C.

13 natf nis (sic) C.

16 post XVI in margine apographi recentis intercalantur haec: XV ventus aut tempestas. XIII. XIII interdum rorat. XI, quae cum Columella non conveniunt recteque omissa sunt ab Henscheno.

16 tempus C (ubi superser. d = deest).

22 X postea add. C.

23 VIII pro VIII C.

24 solesticium C.

27 initium aestatis non est ex Columella.

29 dies am. C^a.

PHILOCALVS

p. Chr. 354.

MENSIS IVLIVS

habet dies XXXI.

1	G	F	KAL · IVL	SENATVS · LEGITIMVS
2	A	G	VI · NON	
3	C	B	H V	FVGATO · LICINIO · $\overline{\text{CM}}$ · XXIII
4	C	A	IIII	
5	D	B	III	LVDI · APOLLINARES
6	D	E	C PRIDIE	LVDI · DIES · AEGYPTIACVS
7	F	D	NON	LVDI
8	G	E	VIII · IDVS	LVDI
9	E	A	F VII	LVDI
10	B	G	VI	LVDI
11	C	H	V	LVDI
12	F	D	A IIII	LVDI
13	E	B	III	APOLLINARES · $\overline{\text{CM}}$ · XXIII
14	F	$\frac{1}{2}$ C	PRIDIE	
15	G	C	D IDIB	EQVIT · RO · PROB LVDI · FRANCICI
16	A	E	XVII · KAL · AVG	LVDI
17	B	F	XVI	LVDI · SENAT · LEGIT SOL · LEONE
18	H	C	G XV	ADVENT · D · $\overline{\text{CM}}$ · XXIII DIES · AEGYPTIACVS
19	D	H	XIIII	LVDI · VOTIVI
20	E	A	XIII	FRANCICI · $\overline{\text{CM}}$ · XXIII
21	I	F	B XII	ADVENT · DIVI · $\overline{\text{CM}}$ · XXIII
22	G	C	XI	LVDI
23	A	D	X	NEPTVNALICI
24	K	B	E IX	
25	C	F	VIII	N · D · CONSTANTINI · $\overline{\text{CM}}$ · XXIII
26	D	G	VII	LVDI · VOTIVI
27	A	E	H VI	VICT · SARMATICAS · $\overline{\text{CM}}$ · XXIII
28	F	A	V	
29	G	B	IIII	
30	B	A	C III	VICT · MARCOMANNAS · $\overline{\text{CM}}$ · XXIII
31	B	D	PRIDIE	

*Dies lunares per hunc mensem om. V.*3 fucato *V.*5 appolinales *V.*12 Iudi *om. RB.*13 apolinales *V*15 aequit *VB.*17 sol leone *ad 17 VR, ad 28 B.*19. 26 votibi *VR.*22 neptunalici Iudi *R.*

POLEMIVS SILVIVS

p. Chr. 448/449.

IVLIVS

dies XXXI.

Dictus a Iulio Caesare, cum Quintilis antea diceretur. Vocatur apud Hebraeos *Ab*, apud Aegyptios *Epifi*, apud Athenienses *Scirofion*, apud Graecos *Panemos*.

1 KALENDAE		
2 VI NONAS	natalis geminus d. n. Valentiniani	
3 V NONAS		favonius
4 IIII		
5 III		
6 II	Iudi	
7 NONAE	ancillarum feriae, quarum celebritas instituta est ideo, quia capta urbe a Gallis, cum finitimi prius victi tradi sibi Romanorum procerum coniuges postularent et consilio Philotidis ancillae famulae dominarum vestibus adornatae datae illis fuissent, his nuntiantibus praedictos somno sopitos et ebrios posse superari, facta victoria sic.	
8 VIII IDVS	natalis Iulii Caesaris	
9 VII		tempestatem significat
10 VI	Iudi	
11 V	Iudi	etesiae venti flare incipiunt
12 IIII	Iudi	
13 III		
14 II		
15 IDVS		
16 XVII KALENDAS AVGVSTAS		
17 XVI		
18 XV		
19 XIII		
20 XII		
21 XI		
22 X		
23 IX		
24 VIII		favonius vel auster. tempestatem significat
25 VII	natalis Constantini	
26 VI		dies canicularis
27 V		
28 IV		interdum tempestatem
29 III		
30 . . .		
31 . . .		

praef. Iulius dictus a Iulio cesare dies XXXI cum C iar pro ab C.

2 genuinis dni valentiniani (*corr. ex ualentiani*) C.

7 friae C consilium philotidis C praedictus somno sopitus et ebrius C victoriam pro victoria sic malim. — *Similia habent Macrobius sat. 1, 11, 37 seq. et Plutarchus Camill. 33; chronica minora 1 p. 514.*

9. 24 tempus C.

11 aetessie v. flare C. — VI id. Iul. prodromi flare incipiunt; k. Aug. etesiae *Columella*; cf. *Plin. h. n.* 18, 28, 270: XIII k. Aug. etesiarum prodromi flatus incipiunt.

28 canicularis C.

PHILOCALVS

p. Chr. 354.

MENSIS AVGVSTVS

habet dies XXXI.

1	C	E	KAL · AVG	N · DIVI · PERTINACIS · CM · XXIII
2	C	D	F III · NON	SENATVS · LEGITIMVS
3		E	G III	VICT · SENATI · CM · XXIII
4		F	H PRIDIE	N · SALVTIS · CM · XXIII
5	D	G	A NON	DIES · AEGYPTIACVS
6		A	B VIII · IDVS	N · CONSTANTII · CM · XXIII
7		B	C VII	LVDI · VOTIVI
8	E	C	D VI	
9		D	E V	
10	F	E	F IIII	
11		F	G III	LYCHNAPSIA
12		G	H PRIDIE	N · DIANES
13	G	A	A IDIB	SENATVS · LEGITIMVS
14		B	B XIX · KAL · SEPTEMB	
15		C	C XVIII	TIBERINALIA
16	H	D	D XVII	SOL · VIRGINE
17		E	E XVI	
18		F	F XV	N · PROBI · CM · XXIII
19	I	G	G XIII	DIES · AEGYPTIACVS
20		A	H XII	VVLCANALICI · CM · XXIII
21		B	A XI	
22	K	C	B X	
23		D	C IX	
24		E	D VIII	
25	A	F	E VII	
26		G	F VI	
27		A	G V	SOLIS · ET · LVNAE · CM · XXIII
28	B	B	H IV	
29		C	A III	
30		D	B II	
31	C	E	C PRIDIE	

1 divi Pertinacis cm. XXIII om. RB.

4 senat. B.

7 constantii littera una erasa V.

8 votibi VR.

12 lygnapsia V, lygnapsia RB.

17 sol virgo ad 17 V, sol virgine ad 23 B.

POLEMIVS SILVIVS

p. Chr. 448/449.

AVGVSTVS

dies XXXI.

Prins Sextilis; dictus ab Octaviano Augusto. Vocatur apud Hebraeos Ilul, apud Aegyptios Mesore, apud Athenienses Ecatombion, apud Graecos Loos.

1 KALENDAE	natalis Pertinacis et martyrium Maccabaeorum	
2 III NONAS		
3 III		
4 II		tempestas
5 NONAE		
6 VIII IDVS		nebulosus aestus
7 VII	natalis Constantini minoris	
8 VI	ludi	
9 V		
10 IIII	natalis sancti Laurenti martyris	
11 III		
12 II	Hippolyti martyris	tempestatem significat
13 IDVS		
14 XVIII KALENDAS SEPTEMBRIS		
15 XVII		
16 XVI		
17 XVI		
18 XV	ludi	
19 XIII		
20 XII		
21 XI		tempestas
22 X		
23 X	circenses	
24 VIII		
25 VII		
26 VI	post hunc diem apud Aegyptios V dierum epagomenos tertius decimus mensis adiungitur	
27 VI		interdum pluvia
28 V	circenses	
29 IIII		
30 III		
31 II		interdum frigus

praef. dies XXXI ante vocatur C athinienses C.

1 mart machabeorum C.

4. 12 tempus C.

6 VIII C nebulosastus C; emendavi ex Columella.

9 VI C.

12 hypoliti C.

13 idem om. C.

26 epigomenos C egipcus C.

PHILOCALVS

p. Chr. 354.

MENSIS SEPTEMBER

habet dies XXX.

1	F	D	KAL · SEPT	SENATVS · LEGITIMVS
2	G	E	III · NON	DIES · AEGYPTIACVS
3	D	A	F III	
4	B	G	PRIDIE	
5	C	H	NON	MAMMES · VINDEMA
6	E	D	A VIII · IDVS	
7	E	B	VII	
8	F	C	VI	
9	F	G	D V	N · AVRELIANI · CM · XXIII
10	A	E	III	
11	B	F	III	N · ASCLEPI
12	G	C	G PRIDIE	LVDI · ROMANORVM
13	D	H	IDIB	LVDI SENATVS · LEGITIMVS
14	E	A	XVIII · KAL · OCTOB	LVDI
15	H	F	B XVII	ROMANIANI · CM · XXIII
16	G	C	XVI	
17	A	D	XV	
18	I	B	E XIII	N · TRAIANI TRIVMPHALES CM · XLVIII
19	C	F	XIII	PII · ANTONINI · CM · XXIII DIES · AEGYP
20	D	G	XII	LVDI · TRIVMPHALES SOL · LIBRA
21	K	E	H XI	LVDI
22	F	A	X	LVDI
23	G	B	IX	N · DIVI · AVGVSTI · CM · XXIII
24	A	A	C VIII	
25	B	D	VII	
26	C	E	VI	
27	B	D	F V	PROFECTIO · DIVI · CM · XXIII
28	E	G	III	
29	F	H	III	LVDI · FATALES
30	C	G	A PRIDIE	LVDI

12 romaniani B.

19 in pro Pii R

20 sol libra ad 20 V, ad 17 R, ad 24 B.

23 in om. V.

POLEMIVS SILVIVS

p. Chr. 448/449.

SEPTEMBER

dies XXX.

Dictus a numero. Vocatur apud Hebraeos Tesseri, apud Aegyptios Thout, apud Athenienses Metadignion, apud Graecos Gorpitos.

1	KALENDAE		
2	III NONAS		favonius aut corus
3	II	Iudi	
4	I		
5	NONAE		
6	VIII IDVS		
7	VII IDVS		tempestas
8	VI		
9	V		
10	III		
11	II		favonius vel afriens interdum tempestas
12	I		
13	IDVS	hoc die Romae in aede Minervae per magistratum annis singulis ex aere clipei figebantur	
14	XVIII KALENDAS OCTOBRIS		
15	XVII		favonius interdum sive vulturans
16	XVI		
17	XV		
18	XIII		favonius vel corus
19	XII		
20	XI	Iudi	
21	X		favonius vel corus cum pluvia tempestatem significat
22	IX		
23	VIII		
24	VII		aequinoctium {
25	VI		
26	V	initium autumnus	
27	IV		favonius interdum tempestatem significat
28	III		
29	II	Iudi	
30	I		

praef. numero dies XXX vocatur C egyptios thout C athinienses C Graecos om. C.

5 nonae om. C.

13 clavi scribi debuit pro clipei figebantur C.

28 tempus C.

PHILOCALVS

p. Chr. 354.

MENSIS OCTOBER

habet dies XXXI.

1	A	B	KAL. OCTOB	N. ALEXANDRI. CM. XXIII
2	B	C	VI. NON	
3	D	C	D V	SENATVS. LEGITIMVS DIES. AEGYP
4	D	E	III	
5	E	F	II	LVDI. ALAMANNICI
6	E	F	G PRIDIE	LVDI
7	G	H	NON	LVDI
8	F	A	A VIII. IDVS	LVDI
9	B	B	VII	LVDI
10	C	C	VI	ALAMANNICI. CM. XXIII
11	G	D	D V	
12	E	E	III	AVGVSTALES. CM. XXIII
13	F	F	II	LVDI. IOVI. LIBERATORI
14	M	G	G PRIDIE	LVDI
15	A	H	IDIB	LVDI EQVVS. AD. NIXAS. FIT SENAT. LEGIT
16	B	A	XVII. KAL. NOV	LVDI
17	I	C	B XVI	LVDI
18	D	C	XV	IOVI. LIBERATORI. CM. XXIII
19	E	D	XIII	LVDI. SOLIS SOL. SCORPIO
20	K	F	E XII	LVDI DIES. AEGYPTIACVS
21	G	F	XII	LVDI
22	A	G	XI	SOLIS. CM. XXXVI
23	A	B	H X	
24	C	A	IX	
25	D	B	VIII	
26	B	E	C VII	
27	F	D	VI	
28	G	E	V	ISIA EVICTIO. TYRANNI
29	C	A	F III	ADVENT. DIVI. CM. XXIII ISIA
30	B	G	II	LVDI. VOTIVI ISIA
31	C	H	PRIDIE	LVDI ISIA

12 cin. XXIII om. RB.

15 ad nixus VR, adnixus B.

30 votibi VR.

POLEMIVS SILVIVS

p. Chr. 448/449.

OCTOBER

dies XXXI.

Dietas a numero. Vocatur apud Hebraeos Maresuan, apud Aegyptios Faofi, apud Athenienses Boedrominion, apud Graecos Yperbereteos.

1	KALENDAE		tempestatem
2	VI NONAS		
3	V NONAS		
4	III		tempestatem
5	III		ut supra
6	II	Iudi	aquilo
7	NONAE	Iudi	
8	VIII IDVS		
9	VII		
10	VI		interdum pluvia
11	V		
12	III		
13	III		auster et pluvia
14	II	natalis Virgilii	
15	IDVS		
16	XVII KALENDAS NOVEMBRIS		
17	XVI		
18	XV		
19	XIII		tempestatem significat
20	XIII		
21	XII		
22	XI		
23	X	natalis Valentiniiani purpurae	
24	VIII		
25	VIII		
26	VII		tempestatem significat
27	VI		
28	V		interdum frigus
29	III		ventosus dies
30	II		tempestatem
31	II		ut supra

praef. dies XXXI post numero C athinicae C.

15 idus om. C.

16 xviii C.

18 xii] n C^a.

20 xiii om. C.

26 tempestatem significat *deleto* voc. significat in tempus mutat C.

PHILOCALVS

p. Chr. 354.

MENSIS NOVEMBER

habet dies XXX.

1	D	D	A	KAL · NOV	EX · SENATO · $\overline{\text{CM}}$ · XXIII	S · L	ISIA
2	E	B		IIII · NON	TER · NOVENA	DIES · AEGYPTIACVS	
3	F	C		III	HILARIA		
4	E	G	D	PRIDIE			
5	A	E		NON			
6	B	F		VIII · IDVS			
7	F	C	G	VII			
8	D	H		VI	$\overline{\text{N}}$ · NERVAE · ET · CONSTANTII · $\overline{\text{CM}}$ · XLVIII		
9	E	A		V	LVDI · VOTIVI		
10	G	F	B	IIII			
11	G	C		III	LVDI · PLEBEI	SENATVS · LEGITIMVS	
12	A	D		PRIDIE	IOVIS · EPVLVM · $\overline{\text{CM}}$ · XXX		
13	H	B	E	IDIB	LVDI		
14	C	F		XVIII · KAL · DECEMBR	LVDI		
15	D	G		XVII	LVDI		
16	I	E	H	XVI	PLEBEI · $\overline{\text{CM}}$ · XXIII		
17	F	A		XV	$\overline{\text{N}}$ · VESPASIANI · $\overline{\text{CM}}$ · XXIII		
18	G	B		XIIII			
19	K	A	G	XIII		SOL · SAGITTARIO	
20	B	D		XII			
21	C	E		XI			
22	A	D	F	X			
23	E	G		IX			
24	F	H		VIII	BRVMA	DIES · AEGYPTIACVS	
25	B	G	A	VII	LVDI · SARMATICI		
26	A	B		VI	LVDI		
27	B	C		V	LVDI		
28	C	C	D	IIII	LVDI		
29	D	E		III	LVDI		
30	E	F		PRIDIE	LVDI		

1 senatu corr. in senato V s(enatus) l(egitimus) sic VRB.

8 constanti RB.

9 votibi VR.

13 aepulum V.

19 sol sagittario ad 17 R. sagitari V.

POLEMIUS SILVIUS

p. Chr. 448/449.

NOVEMBER

dies XXX.

Dictus a numero. Vocatur apud Hebraeos Cislau, apud Aegyptios Atur, apud Athenienses Penespion, apud Graecos Dios.

1	KALENDAE		
2	III • NONAS		hiemat cum pluvia
3	III		
4	II		
5	NONAE		
6	VIII IDVS	natalis Iuliani	
7	VII		hiemat
8	VI	natalis Nervae	tempestas
9	V		ut supra
10	IIII		interdum rorat
11	IIII		
12	II		
13	IDVS		
14	XVIII KALENDAS DECEMBRIS		
15	XVII		
16	XVI		aquilo
17	XV	natalis Vespasiani	aquilo cum pluvia
18	XIIII		tempestas
19	XIII		aquilo frigidus
20	XII		
21	XI		hiemat
22	X		tempestas
23	VIII		
24	VIII		bruma
25	VII		
26	VI		
27	V	ludi	
28	IIII		
29	IIII	ut supra	
30	II		auster cum pluvia

praef. d XXX post numero C athenienses G.

8, 18, 22 tempus C.

10 rureat C.

17 qui locum C; aquilo, interdum auster cum pluvia Columella.

PHILOCALVS

p. Chr. 354.

MENSIS DECEMBER

habet dies XXXI.

1	D	F	G	KAL · DECEMB	SARMATICI · CM · XXIII
2		G	H	III · NON	INITIVM · MVNERIS
3		A	A	III	SENATVS · LEGITIMVS
4	E	B	B	PRIDIE	MVNVS · ARCA DIES · AEGYPTIACVS
5		C	C	NON	MVNVS · ARCA
6	F	D	D	VIII · IDVS	MVNVS · ARCA
7		E	E	VII	
8		F	F	VI	MVNVS · KANDIDA
9	G	G	G	V	
10		A	H	III	
11		B	A	III	SEPTIMONTIA
12	H	C	B	PRIDIE	LVDI · LANCIONICI
13		D	C	IDIB	LVDI SENATVS · LEGITIMVS
14		E	D	XIX · KAL · IAN	LVDI DIES · AEGYPTIACVS
15	I	F	E	XVIII	N · DIVI · VERI · CM · XXIII
16		G	F	XVII	LVDI
17		A	G	XVI	LVDI SATVRNALIA
18	K	B	H	XV	LANCIONICI · CM · XXIII SOL · CAPRICORNO
19		C	A	XIII	MVNVS · ARCA
20		D	B	XII	MVNVS · KANDIDA
21	A	E	C	XII	MVNVS · ARCA
22		F	D	XI	
23		G	E	X	MVNVS · ARCA
24	B	A	F	VIII	MVNVS · CONSVMMAT
25		B	G	VIII	N · INVICTI · CM · XXX
26		C	H	VII	
27	C	D	A	VI	
28		E	B	V	
29		F	C	III	
30	D	G	D	III	N · DIVI TITI · CM · XXIII
31		A	E	PRIDIE	MAGISTRATI · IVRANT

Ex inscriptione prior pars cum pictura perit in A; superest DIES · XXXI.

1 sarmatici V.

2 initium V.

3 legimus A.

4 archu B et sic semper, item hic nec vero deluceps R; AEGIP sive AEGIPT A.

8 candida RB.

18 capricorni ad 18 AV, capricorno ad 18 R, capricorno ad 19 B.

20 candida B.

24 consumat AV.

30 cui. XXIII AVR, om. B.

POLEMIUS SILVIUS

p. Chr. 448/449.

DECEMBER

dies XXXI.

Dictus a numero. Vocatur apud Hebraeos Tebet, apud Aegyptios Cine, apud Athenienses Memacterion, apud Graecos Apelleos.

1	KALENDAE	
2	III · NONAS	
3	II	
4	I	
5	NONAE	
6	VIII IDVS	tempestas
7	VII	interdum auster et vorat
8	VI	
9	V	
10	IIII	
11	III	interdum pluvia
12	II	Septimontium
13	IDVS	hiemat
14	XVIII KALENDAS IANVARIAS	
15	XVII	natalis Veri
16	XVI	
17	XV	feriae servorum
18	XIV	
19	XIII	
20	XII	
21	XI	
22	X	
23	IX	tempestas
24	VIII	
25	VII	natalis domini corporalis
26	VI	natalis sancti Stephani martyris
27	V	
28	IV	natalis Titi
29	III	
30	II	
31	I	ut supra

praef. dies XXX (*sic*) post numero C athinienses C.

6 tempus C.

12 septemontium C.

14 viii pro xviii C.

15 viii C tempestatem C.

16—23 om. C^a.

19 x quartus C.

23 tempus C.

25 solosticium C.

28 tempus C.

PRID · NON · NOV · — XV K · DEC · (Nov. 4—17).

ARY.	MAFF.	AMIT.	ANT.	RVST.	PHIL.
4	omissi	lūd(i) pleb(ei) com(mittuntur) HS DC		
5	omissi	lūdi		
6 ...	lūdi	lūdi	lūdi		
7 ...	lūdi	lūdi	lūdi		
8 ...	lūdi	lūdi	lūdi		
9 l[udi]	lūdi	lūdi	lūdi		
10 ...	lūdi	lūdi	lūdi		
11 ...	lūdi	lūdi	lūdi		
12 lūdi	lūdi	lūdi	lūdi		
13 feriae Iovi (inter add. poster.), Iovi epul(um)	epul(um) indiet(um)	lūdi	epulum indicitur	Iovis epulum	ludi plebei Iovis epulum; c(ircenses) m(issus) XXX
14 equorum probatio	equor(um) prob(atio)	equor. [pro]batio	equor. prob.		ludi
15 in circ(o)	lūd(i) pleb(ei) in circ(o)	lūd(i) in circ(o)	in circ.		ludi
16 in circ(o)	in circ.	[lū]di in circ(o)	in circ.		plebei; c(ircenses) m(issus) XXIV
17 in circ[us]	in circ.	[lū]di in circ(o)	in circ.		

Ludi plebei post Romanos magnos antiquissimi et honoratissimi instituti sunt a. u. c. 534. Primum eorum diem fuisse arbitror Nov. 15 propter easdem causas, quas exposui in ludis Romanis. Saeculo quarto redacti sunt ad quinque dierum spatium item exemplo Romanorum.

VIII ID · NOV (Nov. 6).

Agripp(inne) Iul(iae) natalis ANT.

Nata Agrippina Iulia ex Germanico et Agrippina seniore a. p. Chr. 16 (Eckhel 6, 255) Claudioque a. 49 nupta interfecta est a. 59 a filio Nerone. Diem habent etiam acta Arvalium a. 58 Nov. 6.

ID · NOV · (Nov. 13). — N

Feriae Iovi (inter add. posteriora). Iovi epulum ARV. Epul(um) indiet(um) MAFF. Epulum indicitur ANT. Iovis epulum RVST. PHIL. — Ludi errore AMIT.

Feriae Iovi sunt idules (supra p. 298). Hoc die quod celebratur proprie dicitur epulum vel Iovis epulum (cf. Röm. Forsch. 2, 45), inter summae laetitiae dies vel tertio saeculo numeratum testibus et fastis supra relatis et auctore vitae Alex. c. 37. Alterum Iovis epulum, id quod id. Sept. inter ludos Romanos scaevicos circensesque celebratur, similiter atque hoc interponitur inter ludos utriusque generis plebeios, longis Minervae quam Iovis fuisse videri supra docui (ad Sept. 13). Institutum hoc videtur esse nra cum ipsis ludis plebeis, id est anno n. c. 534; memoratur inde ab anno 541 (Liv. 25, 2). Indictum autem quod vocatur, minime impedit, quominus dii Capitolini stato die anno epulati sint; haec enim indictio non ideo fit, ut dies antea incertus definatur, sed ut receptae convivarum invitandorum consuetudini satisfiat. Ceterum quamquam fasti Antiatini parum fidei alio ducunt, mihi persuasum est hoc die non indictum esse epulum (cf. Arnob. 7, 32: Iovis epulum cras est), sed celebratum, cum praesertim idus omnes Iovi sacrae sint nec recte postidie idus cena videatur collocari.

ID · NOV · (Nov. 13) N potius quam XVII K · DEC · (Nov. 14) C.

Feroniae in [ca]mp(o) ARV. (inter add. posteriora).

Hinc denuum didicimus Feroniam deam in ipsa urbe publice cultam esse; nam inde id non efficitur, quod a. u. c. 537 libertinae pecuniam contulerant, unde Feroniae donum daretur (Liv. 22, 1). Adnotationem hanc et sequentem magis videri pertinere ad idus quam ad diem postridianum monuit Kluegmannus apud Henzenum Arv. p. 240.

EODEM DIE

Fortunae primigeniae io [olle] ARV. (inter add. posteriora).

De hoc sacro vide ad Apr. 5.

XVI K · DEC · (Nov. 16). — C

Natalis Ti. Caesaris. Supplicatio Vestae FR. CYM. — Ti. Aug(usti) natal(is) ANT.

Natus est Tiberius a. u. c. 712; diem praeter fastos habent Suet. Tib. 5 et Dio 57, 18. Silentio cum praetor in fastis Amiterinis incis paulo post a. p. C. 16 supra p. 206 explicavi ex modestia, qua initio imperii usus est Tiberius; postea vero et ipsum in fastos relatum esse praeter Antiatinam tabulam Suetonius l. c. testatur. — Asianorum mensis secundus (cf. ad Sept. 23) Oct. 24 — Nov. 22 propterea dictus est Τιβέριος, quod in eius mensis diem 24 natalis eius incidit. In Cypro iasula a. p. Chr. 29 feriae celebratae sunt τῇ γενεῇ τοῦ Τιβέριου (ἐρονε) ἢ Ἀπογυνουῶν καὶ (Lehas-Waddington 2773), scilicet die eodem, nam annum Asianum Cyprii ita receperant, ut mensium nomina mutarent.

XIV—XII K · DEC · (Nov. 18—20).

ARY.	MAFF.	AMIT.	ANT.
18 mer[k.]	merk.	[me]rk.	mercatus
19 mer[k.]	merk.	[me]rk.
20	merk.

VIII K · DEC · (Nov. 24).

Propter brumam vide supra p. 287.

VII K · DEC · — K · DEC · (Nov. 25 — Dec. 1).

PHIL.	RVST.
Nov. 25 ludi Sarmatici	
26 ludi	
27 ludi	ludi
28 ludi	
29 ludi	ut supra
30 ludi	

Dec. 1 Sarmatici; c(ircenses) m(issus) XXIV

Victoriae Sarmaticae licet celebrentur in titulis nummisve complurium imperatorum saeculi secundi et tertii, tamen ludos hos pariter atque Alamannicos Gothicos Francicos rettulerim ad Constantinum Magnum, qui et ipse Sarmaticus maximus appellatur in titulis (C. I. L. VIII, 8412. 8477. XI, 5265) Sarmatiamque devictam praedicat in nummis (Eckhel 8, 87. 101. 107) censis probabiliter propter victoriam a. 332. — Cf. Iul. 27.

K · DEC · (Dec. 1). — N

Neptuno Pietati ad circ(um) Flamin(ium) AMIT.

Neptuni aedem in circulo Flaminio dedicavit Cn. Domitius (Becker top. p. 619; Preller myth. 2^a p. 124), Pietatis in foro holitorio M. Acilius Glabrio a. 573 (Becker top. p. 602). Ad eandem videtur

sacrum pertinere factum Sept. 23. — Sacrificia Neptano Veneri Amphitritae Saturno Fortunae respicienti (ἱερέω) Pudicitiae Amori hoc die oblata esse scribit Lydus fr. Casool. p. 117. — De ara Fortunae muliebri hac die constituta vide supra ad Iul. 6.

IV NON · DEC ·	(Dec. 2)	initium muneris	
PRID · NON · DEC ·	(Dec. 4)	munus area	
NON · DEC ·	(Dec. 5)	" area	
VIII ID · DEC ·	(Dec. 6)	" area	
VI ID · DEC ·	(Dec. 8)	" kaadida	
XIV K · IAN ·	(Dec. 19)	" area	PHIL.
XIII K · IAN ·	(Dec. 20)	" kaadida	
XII K · IAN ·	(Dec. 21)	" area	
X K · IAN ·	(Dec. 23)	" area	
IX K · IAN ·	(Dec. 24)	" couchummat	

Tacit. ann. 11, 22 ad a. p. Chr. 47: P. Dolabella consuit spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum esse pecunia eorum, qui quaesturam adipiscerentur. Suet. Claud. 24: (Claudius) collegio quaestorum pro stratura viarum gladiatorum munus intemxit. Nero deinde a. p. Chr. 54 senatus petenti concessit, ne designatis quaestoribus edendi gladiatores necessitas esset (Tac. ann. 13, 5). At quaestoria munera postquam revocavit Domitianus (Suet. Domit. 4), exinde manserunt (cf. Symmach. ep. 2, 31, 4, 8). Severus Alexander (vit. c. 43) postea quaestores candidatos ex sua pecunia iussit munera populo dare, sed ita ut post quaesturam praeturas acciperent et inde provincias regerent; arcarios vero instituit, qui de area fisci ederent munera eademque parviora. Duo igitur genera quaestorum ea aetate erant, candidatorum, qui de sua pecunia ludos edebant et cursam legitimam honorum ita inchoabant, et arcariorum, qui cum ludos edere de pecunia publica, ius honorum inde sibi parabant nullum (cf. Staatsrecht 2, 530, 534). Unde postea distinguitur editio muneris areae a locupletiore muneris candidae; cuius locationis Valesius ad Ann. 27, 3, 6 Ducangiusque in glossario s. v. citant locos Rufini in interpretatione Latina Basilii sermonis in Lucae verba destruant horrea mea (Graeca non habent quae respondeant) apud Basilium ed. Migne vol. 3 p. 1748: praeparemus nova et praeclearissima munera: edamus primam editionem candidam in vestitu et indumentis nudorum; secundam vero non minus nobilem fessas et perantius animas reparemus; tertiam nihilo minus editionem famosissimam praeparemus cot.; et actorum Bonifatii martyris (Acta Sanct. ad Mai. 14 p. 281) de Aglae matrona Romana: haec ter candidam egerat apud urbem Romanam ex praefectura; et actorum Eleutherii martyris (Acta Sanct. ad Apr. 18 p. 530) patrem Eleutherii virum illustrem nomine Eugenium tertio candidam Romae dedisse; et actorum Seraphiae et Sabinae (Acta Sanct. ad Aug. 29 p. 500): filia Herodis quondam metallarii quae sub Vespasiano ter in urbe Roma candidam dedit Romanis. — Quaestores designati cum munus edere, factum est, ut initium muneris fingeretur ad dies proxime praecedentes nonas Decembres, quo die scilicet magistratum inibant (Staatsrecht 1, 605). Semel tantum in anno munus statum editum esse ostendunt fasti confirmatque enarrator vitae Alexandri l. c., bene in animo habuisse testatus, ut munera per totum annum dispersa per XXX dies populo daret. Ansovius item (de feriis 33) gladiatores aut in foro pugnare extremo Decembri; cum Saturnaliis (Dec. 17—23) manera et idem coniungit et Lactantius (iust. 6, 20, 35). Similiter Iulianus (vide ad Dec. 25) post anni (naturalis scilicet a bruma ad brumam) mensem extremum Saturno sacrum celebrari ait natalem Solis: μετ' ἐν οὐδὲν θέμῳ ὡς δ' ἔσχατος μὴ ἔχει συνδυασμῶν μὲν, ἀναγκαῖον δ' ἔμῳ ἐπιτελεσθῆναι θεαμάτων, plane ut secundum fastos Philocalianos munus consummatur die eo, qui et Saturnalium extremus est et proxime praecedit natalem Solis. Iidem ostendunt munera edi per mensis Decembris dies decem non continuos candidas duas, arcus sex; primus extremusque utrius generis fuerit, non indicatur, sed alterum utrum candidam fuisse indicant loci supra relati quaestores testantes ter candidam edidisse. Eam honoratiorem fuisse quam arcas confirmant acta Saucti Ignatii (c. 7 p. 14 Rihuart)

bestiis obiecti die XIII k. Ian., quae putabatur sollemnis dicta apud Romanos tertia decima, secundum quam studioso convenerant. Cf. Friedlaender in euehir. 6, 556.

VI ID · DEC · (Dec. 8). — c

Tiberino in insula AMIT.

Vide Partumula Aug. 17.

IV ID · DEC · (Dec. 10). — c

Tr(ibun) [plebis magistratum ineunt] PRAEN.

III ID · DEC · (Dec. 11). — n

AG(ONIA) IN AMIT; AGON(IA) MAFF. PRAEN. ANT. — Septimontia

PHIL. — Septimontium GVIDIZ. SILV. (hic errore ad Dec. 12).

Fest. p. 340: [Septimontium dies ap]pellatur mense [Decembri, qui dicitur in fastis agonalia. Ita recte supplivisse Scaligerum probant cum hemerologia saeculi quarti tum Lydus fr. Casool. p. 118 ed. Bekk., quamquam errore adnotata ea ad Dec. 2: ἐπετελεον δὲ καὶ ἐστὶν λεγόμεν(ον) Ἀγωνα διαφνηφόμεν καὶ γενόμεν(ον) ἡμέρῃ ... ἐν ταύτῃ καὶ ἡ λεγόμενη πα[ρὰ αὐτῶν Σεπτι]μούνθιος ἐστὶν ἐπετελεῖτο, τοῦτο ἐστὶν ἡ περίοδος τῆς πόλ[εως]. Accedit quod mense Decembri ante brumam Septimontium adsignat Palladius 13, 1 (cf. Colum. 2, 10, 8). Errore autem Od. Mueller (ad Fest. l. c.) ex Varro de l. l. 6, 24 efficit Septimontium fuisse post Dec. 23; immo Varro post explicata quae in fastis reperisset nomina dierum subicit ibi tanquam appendiculam quandam diem Septimontium et ipsam certi nominis nec tamen in fastis relati. In iis ad agonium sive agonaliu generale vocabulum determinativum alterum adiciunt Anitermini In ... componendam cum Liberal(ibus) agon(iis) diei Mart. 17, nisi quod illud quomodo explicetur non liquet. Ad id explendum offert sese Iuni vetustum nomen et obscurum, quod antiquarii ab ineundo declinatam putant et nescio quibus rationibus moti Graecorum Pamī comparant; sed ab incertis coniecturis abstinendum, cum praesertim ne nomen quidem, cui Septimontium proprie dedicatum fuit, nobis notum sit. Celebratum esse Septimontium Varro scribit propter additum urbi quae tum fuit septimum collem (Varro l. c. 5, 41, 6, 24; Plutarch. q. Rom. 69; Lyd. de mens. p. 118 Bekk.; cf. Staatsrecht 3, 113); at inde non multum proficimus. Inter montes, quibus sacrum fit Septimontio, primum locum obtinet Palatinus, cui sacrificium quod fit Palatium dicitur (Festus s. v. p. 348). Sacerdotem qui facit inter flamines collocant Varro de l. l. 7, 45 significans flaminem Palatium cognomen traxisse a diva Palatia et Festus p. 245: Palatialis flamen constitutus est, quod in tutela eius deae Palatium est. Iam vero duo tituli Mevanas nondum editus (prodit C. XI, 5031) et Thysdrinanus (C. VIII, 10500) inter sacerdotia equestris aetatis imperatoriae nominant pontificem Palatium. Pontifex (cf. Cicero de leg. 2, 8, 20: divi omnibus pontifices, singulis flamines sunt) hic est vetustissima urbis Palatinae de loco delectus, postquam res publica Romae quadratae sui iuris esse desit, et translatus inter flamines populi Romani.

PRID · ID · DEC · (Dec. 12). — EN

Conso in Aventin(o) AMIT.

Ibidem sacrificium fit in feriis Consualium utrisque Aug. 21 et Dec. 15.

PRID · ID · DEC · — XV K · IAN · (Dec. 12—18).

PHIL.

12 Iudi Lanciae

13 Iudi

14 Iudi

[15 natalis divi Veri; circenses missus XXIV]

16 Iudi

17 Iudi

18 Lanciae; circenses) m(issus) XXIV

Lanciae neque populam ego novi ullam neque suppetit alia de nominis origine probabilis coniectura.

ID · DEC · (Dec. 13). — n

Tell[ur]i ANT. — [Telluri et Cere]ri in Carinis. Aedi[les] et lectisternium e lec[tis] ... faciunt, quos) maniceps praestat PRAEN.

Idum Dec. die cum Antiatini fasti licet laceri et ipsi tamen certo ostendunt Telluri sacrificium factum esse, eodem retuli cum Prae-

nestinorum fragmentum supra relatam, quod cuius diei sit praeterea non constat, tum locum Arnobii 7, 32: *lectisternium Cereris erit idibus proximis; habent enim dii lectos atque ut stratis possint mollioribus incubare, pulvinorum tollitur atque incutitur impressio*. Nam fastorum Praenestinum frustulum illud agit omnino de sacrificio oblato in aede Telluris in Carinis a. n. c. 486 a P. Sempronio Sopho dedicatae (Becker top. p. 524). Loos autem Arnobii videtur pertinere ad id ipsum cuius mentionem faciunt l. c. fasti Praenestini sacrificium; neque obstat quod Telluris aedes in his nominatur, apud Arnobium sacrificium Cereris, cum Tellus et Ceres simul fere invocentur (cf. Fab. Pictor apud Serv. georg. 1, 21: *flamen sacrum Cereale faciens Cereri et Telluri*; Varro apud Non. p. 163: *porca praecidanea suscipienda Telluri et Cereri*), fierique potest, cum Arnobius statim pergat: *Telluris natalis est*, ut idem sacrificium bis memoraturus propter sermonis varietatem solum Telluris Cererisque vocabula alternarit. Denique de iduum die Arnobio coarctat eum fustis Antiatinis; nec praeterea ullis quod sciam idibus in arce Ceres culta est. Nam quem attulit Marinius (Arv. p. 139 n. 24) Plinii locum ep. 9, 39 de aede Cereris in praediis ipsius dedicata id. Sept., nequaquam is pertinet ad fustos urbanos. — Lectisternium statim annum religionis privatae memorat titulus Comensis C. V, 5272: *lectisternium tempore parentalior(um) ex (denariis) CCC memoris eiusdem . . . et . . . fil(ici) eius per offic(ium) tesseraior(um) quodannis ponatur et parentetur et post alia: quodannis die . . . natalis eius ante statuum lectist(ernium) (denariis) CCL ponant*. Publium hoc novimus solum; praeterea enim quae eius nominis epula commemorantur, fiant ex inductione (cf. Marquardt 6, 45 seq.). Solet autem de his quoque adnotari, quot in singulis epulis lecti sternerantur (Liv. 5, 13, 22, 10. Dion. 12, 9).

XVIII (ante Caes. XVI) K · IAN · (Dec. 15). — N

CONS(VALIA) MAFF. PRAEN. AMIT. ANT. — Feriae Conso PRAEN. AMIT. — Ibi qui et [muli floribus coronantur] | quod in eins ta[tela]

. . . | itaque rex equo [vectus] . . . PRAEN.

Tu[tela] posui commentatum a Wissowa. Dion. 1, 33: *ἐν ᾧ (feriis Consualium) παρὰ Ῥωμαίων ἐξ ἑαυτῶν ἐκινούσων ἔργων ἴπποι καὶ ὄρεσι καὶ στέφονται τὰς κεφαλὰς ἀνέσσω*. Idem Plutarch. q. R. 48, ex Varro uterque. Fest. ep. p. 148: *multis celebrantur ludi in eodem maximo Consualibus, quia id genus quadrupedum primum putatur coeptum curru relictoque adiungi*. Quomodo Verrius hunc morem interpretatus sit, ignoramus, quamquam apparet in ea re partes aliquas habuisse regem sacrorum. Ceterum vide Consualia priora die Aug. 21.

XVIII K · IAN · (Dec. 15).

Ara Fortinae dedicata, v. Oct. 12.

XVI (ante Caes. XIV) K · IAN · (Dec. 17). — N

SATURNALIA MAFF. AMIT. GVIDIZZ. RVST. PHIL. — Feriae Saturno MAFF. AMIT. Saturni(n) ad fo(rum) AMIT. Feriae servorum SILV.

Varro 6, 22: *Saturnalia dicta ab Saturno, quod eo die feriae eius*. Macrobi. 1, 8, 1: *Tullum Hostilium cum his de Albanis, de Sabinis tertio triumphasset, incendio fannum Saturno ex voto consecravisse et Saturnalia tunc primum Romae instituta, quareis Varro l. VI, qui est de sacris aedibus, scribat aedem Saturni ad forum faciendam locasse L. Tarquinium regem, T. vero Larcium dictatorum (a. 253) dedicasse*. Liv. 2, 21 ad a. 257: *aedis Saturno dedicata, Saturnalia institutus festus dies*. Dion. 6, 1. Fest. v. Saturno p. 325. Populares epulationes, quibus postea Saturnalia celebrabantur, accesserunt demum a. n. c. 537 ex oraculo Sibyllino ad Graecum ritum reformatis Saturnalibus (Liv. 22, 1). Quo facto comissationibus epulisque a primario illic prorogatis in sequentes Saturnalia ita creverunt, ut vel ante aetatem imperatoriam quodammodo per dies septem (Dec. 17—23) celebrarentur (Novius apud Macrobi. 1, 10, 3; Cicero ad Att. 13, 52, 1). Cui consuetudini aliquatenus obsecutus Augustus dum iudiciorum statum legibus ordinat, Saturnalibus feriis servari iussit per triduum (Macrobi. 1, 10, 4, 23), quae feriae imperantibus Gaio et Claudio ad quinque dies pervenerunt (Suet. Gal. 17. Dio 59, 6. 60, 25. Martial. 14, 72, 79). Quod rettulit Macrobius (1, 10, 2) aucto per C. Caesarem anno dieque Saturnalium mensis Decembris

decimo septimo ex a. d. XIV k. appellato a. d. XVI k. Ian., antiqua autem illa appellatione ad diem Dec. 19 translata, alios Saturnalia agitavisse iusto die Dec. 17, alios antiquum nomen secutos die Dec. 19, ut per se probabile est (v. p. 288), ita quod inde repetit Saturnalium ferias triduanas, vix recte posuit; certe consuetudo vetusta Saturnalium per dies complures celebrandorum vel sola satis explicat, cur trium dierum ferias Saturnalibus attribuerit Augustus. Hoc certum est vera Saturnalia etiam sub imperatoribus non fuisse nisi diei unius testibus tam Festo (v. quinquaginta p. 254) quam hemerologiis omnia, ea autem quae de tribus vel quinque Saturnalium diebus legitimis supra retulimus, ad ferias iudicarias potissimum pertinere.

XV K · IAN · (Dec. 18).

Epone GVIDIZZ.

Menologium Gnidizalense, quod hunc diem festum refert, fortasse pertinet ad regionem eam solam, unde prodit. Titulus repertus in vico Helvetiorum Saloduro (inser. Helv. 219 = C. I. L. XIII, 5170) *deae Eponeae ma[gnae] vel ma[tr]is* dedicatus est a. 219 die XIII k. Sept. = Aug. 18.

XIV (ante Caes. XII) K · DEC · (Dec. 19). — N

OPAL(IA) MAFF. AMIT. — Feriae Opi. Opi ad forum AMIT.

Varro 6, 22 *Opalia (feriae) Opi*. Fest. ep. p. 184: *Opalia dicebantur dies festi, quibus Opi supplicabant (quorum alter . . . adiungunt. Festi schedae Pomponianae p. 185). Macrobius 1, 10, 19 postquam exposuit Saturnalibus iam ad triduum extractis comprehendi diem Opilium proprie Saturno pariter et Opi adscriptum (hoc enim voluit, quamquam non sine errore rem explicavit) ita pergit: hanc deam Opem Saturni contigem eroliderunt, et ideo hoc mense Saturnalia itemque Opalia celebrari, quod Saturnus eiusque uxor tam frugum quam fructuum repertoires esse creduntur itaque omni iam fetu agrorum coacto ab hominibus hos deos coli. Aedes Saturni quamquam ab Ope nomen alterum non habuit (titulum enim Orell. 1506 = C. VI, 3240° Gasteauianum recte condemnauerunt Henzen Arv. p. 240 et Jordan eph. eigr. 3, 68), nihilominus Opi quoque ibidem sacrum factum est; nam ad forum omnino intellegendum de aede Saturni. Non longe inde in vico ingurio ara Opi Augustae dedicata est a. p. Chr. 7 die Aug. 10 (vide ad h. d.). Negat Ausius de aed. sac. p. 40 numini *curvato* in fastis adscribi posse proprium sacrum flagitans propterea alteram aedem Opi propriam a Saturni diversam; at ut die Cerialium sacrum fit secundum fastos Cereri Libero Liberae, ita sacrum bidui Dec. 17, 19 tanquam pro eodem habitum est ita, ut priore die sacrum fieret Saturno ad forum, posteriore Opi ad forum*.

XII (ante Caes. X) K · IAN · (Dec. 21). — N

DIVA(LIA) MAFF. PRAEN. — Feriae diva[re] Angeronae, quae ab anginae morbo] appellatur, quod remedia eius quondam] praeccepit. Statuerunt eam ore obligato] in ar[te] Voluptatis, ut qui no]sset u[m]en] ocul[um] urbis, taceret. S]unt tamen, [qui fieri id sacr]m aiunt ab au[rum] navum; manifestum esse [enim principiu]m [a]nini nov[is] PRAEN.

Varro 6, 23: *Angeronalia ab Angerona, cui sacrificium fit in curia Acculeia et cuius feriae publicae is dies*. Plin. h. n. 3, 5, 65, qui locus secundum indicem petitis videtur ex Verrio Flacco: (Romae) nomen alterum dicere [nisi] arcanis caerimoniarum nefas habetur; . . . non alienum videtur inserere hoc loco exemplum religionis antiquae ob hoc maxime silentium institutae; namque diva Angerona, qui sacrificatur a. d. XII k. Ian., ore obligato obsignatoque simulacrum habet. Inde pendet Solinus c. I. Macrobi. sat. 1, 10: *XII (k. Ian.) feriae sunt divae Angeroniae, cui pontifices in sacello Voluptatis sacrum faciunt; quam Verrius Flaccus Angeroniam dici ait, quod angores ac sollicitudines animorum propitiata depellat. Masurius adicit simulacrum huius deae ore obligato atque signato in ara Voluptatis propterea collocatum, quod qui suos dolores anxietatesque dissimulant, perveniunt patientiae beneficio ad maximam voluptatem. Iulius Modestus ideo sacrificari huic deae dicit, quod populus Romanus morbo qui angina dicitur praemissa voto sit liberatus*. Idem 3, 9, 4 postquam monuit

maiores urbis nomen Latinum ignotum esse voluisse, sic ait de nomine, in cuius tutela Roma sit: *sunt qui Angeronum* (crediderunt), *quos digito ad os admoto silentium denuntiavit*. Festus ep. p. 17: *Angerona deae sacra a Romanis instituta sunt, cum angina omne genus animalium consumeretur, cuius festa angeronalia dicebantur*. Gloss. Philox. p. 12 Labb.: *Angeronia ἡ θεὸς τῆς βουλῆς καὶ κατὰ πῶν*. — Sacellum Voluptatis fuit in Palatino ad viam novam (Varro 5, 164; Becker top. p. 114); curia Acculeia praeterea non memoratur. Supplementa quae posui cum pleraque incerta sint, eo commendantur, quod exscriptores Verrii Plinius et Macrobius duae Angeronae silentii praeceptum coniungunt cum urbis nomine occulto. Quae postremo loco effeci ex reliquiis Verrianis, apud antiquos auctores praeterea non reperiuntur; nihil minus hac demum explicatione arbitror veram nominis naturam patefieri. Nam feriae tantae antiquitatis cum incidant in ipsum brumam, certe non fuerunt alienae ab incipiente diei augumento omnibus gentibus prima aetate vel maxime celebrato. Quod confirmat nomen, nam ut agonalia ab agendo, ita angeronalia dicta sunt ab angerendo, id est ἀπὸ τοῦ ἀναφύεσθαι τὸν ἥλιον. Cf. de simulii Aegyptiorum solis natali Plutarch. de Iside c. 52 collato Lepido Chronol. d. Aeg. 1, 192. Denique ne quis suppleat [divum] festum esse, observet apicem vocali e natura brevi non convenientem.

XI K · IAN · (Dec. 22). — c

[*Laribus perna*]inis in port[icu M]inuci[a] PRAEN.

Macrobius sat. 1, 10, 10: *XI autem kol. feriae sunt Laribus dedicatae quibus aedem bello Antiochi Aemilius Regillus praetor in campo Martio curandum vocat*. Rem accurate narrat adlata etiam aedis inscriptione Liv. 40, 52; aedes dedicata est a. n. c. 575. Quo loco fuerit, nunc demum patefactum est (cf. Becker top. p. 630); Foggini enim male supplere in portu neglectis quae postea sequuntur litteris quae sunt nuci. Porticus Minucia (cf. supra Iun. 4) facta est a. n. 644 aliquanto post Larum aedem constitutam, ut similiter ad Iovis Iunonisque aedes in circo Flaminio edificatas post aliquantum temporis porticus adiecti Metellus. Fuisse videtur porticus Minucia prope theatrum Balbi, cf. Becker top. p. 621; Preller reg. p. 163, 251.

x (iunte Ques. VIII) K · IAN · (Dec. 23). — p

LAR(ENTIA) M.IFF. PRAEN. — Feriae Iovi. Accae Larentinae]. Haec alii Remi et Rom[uli nutrice], alii meretricem, Ilerculis scortum [fuisse dicunt]; parentum ei publice, quod p[opulani] R[omani]um h[er]edem fecerit magna pecuniae, quam accep[er]unt testame[n]to Tarutilli amatoris sui PRAEN.

Varro 6, 23: *Larentinae* (cf. 6, 17 *dies Fortis Fortunae*), *quem diem quidam in scribendo Larentalia appellant, ab Acca Larentia nominatus, cui sacerdotes nostri publice parentant sexto die, qui atra dicitur diem larentum accas larentinas* (fortasse scribendum: *stato die, qui ab ea dicitur dies parentium Accas Larentinas*). Hoc sacrificium fit in Velabro, qua in Noctum viam exitur, ut aiunt quidam ad sepulcrum Accae. Cf. Gell. 7 (6), 7, 8; Macrob. sat. 1, 10, 11: *X k. feriae sunt Iovis quae appellantur Larentinalia. Ferunt regnante Anco aedificatum Ilerculis per ferias otientem deum tesseri provocasse ipso utriusque munum turrit, adiecta contione, ut victus cena scortoque multaretur. Victore itaque Ilercule illum (sic scribendum pro illam) Accam Larentiam, nobilissimum id temporis scortum, intra aedem inclusisse cum vena, eamque postero die distulisse rumorem, quod post concubitus dei accepisset munus, ne commodum primas occasionis, cum se domum reciperet, offerendae aspernaretur. Ecnisse itaque, ut egressa templo mox a Curutio capto eius pulchritudine compelleretur: cuius voluntatem secuta adsumptaque nuptiis post obitum viri omnium bonorum eius facta compos, cum decederet populum Romanum nunciavit heredem. Et ideo ab Anco in Velabro loco celeberrimo urbis sepulta est, ac sollemne sacrificium eidem constitutum, quo dis Manibus eius per flammam sacrificaretur, Iovique feriae consecratae, quod aestimaverunt antiqui animas a Iove dari et rursus post mortem eidem reddi. Cuto ait Larentiam meretricio quaestu locupletatam post excessum suum populo Romano agros Turacem Semurium Lintirium et*

Solinium reliquisse, et ileo sepulcri magnificenti et annuae parentationis honore dignatum. Macer historiarum libro primo Paenatili coniugem Accam Larentiam Romuli et Remi nutrice[m] fuisse confirmat. Hanc regnante Romulo Caratius euidam Tusco diviti deumtam auctamque hereditate viri, quam post Romulo, quem educasset, reliquit; et ab eo parentalia diemque festum causa pietatis statutum. Locum integrum apposui, ut appareret Praenestinos fastos descendere ex eiusmodi commentariis, quales hoc loco exscripsit Macrobius, sive Verrii Placii hi fuerint (cf. p. 363) sive alius cuiusvis grammatici. Itell- quos qui huc pertinent locis cingessit Schweglerus I, 375. 431 seq. 2, 46. Amatori postea coniugi meretricis nomen est Tarutilli (Tab[ul]as; Plutarch. Rom. 5 et q. Rom. 35; Tarutius Augustin. c. d. 6, 7; Carutius Macrob. I. c.); pro quo in fastis Praenestinis errore quadratarii est TARUTILL. De sepulcro Larentinae in Velabro cf. Becker top. p. 492. Ferias has Larentalia appellant antiquiores Varro et Ovidius (fast. 3, 57), Larentinulii recentiores Macrobius et Lactantius I, 20; nam Larulia Festi (v. popularia sacra p. 253) omnino diversa sunt et meo iudicio eadem atque Compitalia (cf. Iun. 8). De origine Larentialium ipsiusque Larentinae indole ac natura parum constat. Plurique hodie Larentinam aliquam ratione coniungunt cum Laribus, recte fortasse, sed certe sine auctore antiquo, neque satis sic adsequimur, cur feriae hae Iovi sacrae sint, Larentinae autem eo die publice parententur.

VIII K · IAN · (Dec. 25).

N(atalis) Invicti; c[ir]censes) m[is]sus) XXX r[ati]o.

Julianus or. 4 p. 156 Spanhem.: *πρὸς τῆς νεοκλήδας* (intellege naturalis anni a bruma initium) *εὐθείας μετὰ τὴν τελευτῶν τοῦ Κρόνου μῆνα παύσμεν ἡμῶν τὸν περὶ φανέστατον ἀγῶνα, τὴν ἐσπέρην ἡμῶν κατὰ φημισαντες Ἀνεστήτω . . . , τῶς Κρονίαις οὖσι τελευταίαις* (Saturnalia intellege sensu Iuliano Dec. 17—23) *εὐθείας συνάπται κατὰ κῆλον τὰ ἡμέρα*. Corippus de laud. Iust. min. 1, 314 seq. exponit Solis honore novi grati spectacula circi antiquos patres sumxisse itaque non rite coluisse Christum, esse deum Solem recta non mente putantes; sed Christo in terram misso errorem intellectum esse: *tunc munere Solis adempto principibus delatus honor munusque Latinis et iucunda novae circensis gaudia Romae*. Item auctores ecclesiastici saepe respiciunt ad antiquiorem hanc natalis Christi appellationem: ita Augustinus serm. 190 (ed. Benedic. 5 p. 892) gloriatur habere Christianos *sollemnem istum diem non sicut infideles propter hunc solem, sed propter eum qui fecit hunc solem*; ita scriptor bomilae in S. Lucam de nativ. Iohannis Bapt. (editae in opp. Chrysostomi Latine versis Paris 1588 tom. 2 p. 1088) appellari eum diem ait *invicti natalem et Solis natalem*; ita Leo Magnus serm. 21 (2 de nat. dom.) c. 6 eos increpat, quibus haec dies non tam de natiuitate Christi, quam de novi, ut dicunt, solis ortu honorabilis videtur; ita Ambrosius (serm. 6 ed. Bened. de nativ. domini init.) sic ait: *bene quodammodo sanctum hunc diem natalis domini solem novum vulgus appellat*. Cf. Varro 6, 8: *tempus a bruma ad brumam vocatur annus*; Ovid. fast. 1, 163: *bruma novi primus est veterisque novissima solis*; Censorin. 21, 13: *aliis a novo sole id est a bruma — incipere annus naturalis videtur*; Servius ad Aen. 7, 720: *proprio sol novus est VII k. Ian.* — Propter brumam, quae festivitas vere est Nov. 24, vide supra p. 287. — Natalem Christi cum pristina ecclesia omnino non celebravit, deinde Aegyptiaca secta primum eamque secuti potissimum Orientis Christiani per aliquod tempus celebrarunt epiphaniae die Ian. 6, sacro quarto demum Romae natalis Solis commutari coeptus est in natalem Christi, quae consuetudo mox et in Occidente universo invaluit et ad Orientem quoque pervenit. Ingenue satis scriptor Syrus (ὑπὸ Ἀσσημανῶν bibl. Orient. 2 p. 164 allatus a Crednerio in commentario mox citando): *causa, inquit, ob quam mutarunt patres sollemnitatem die 6 Iun. celebratam et ad diem 25 Decembris transtulerunt, haec fuit: sollemne erat ethnicis hoc ipso 25 Decembris die natalicia Solis celebrare, in quibus accenderant lumina festivitatibus causa. Horum sollemniis et festivitatibus etiam Christiani participes erant. Cum ergo animadverterent doctores ad hoc festum propendere Christianos, consilio inito statuerunt hoc die*

vera natalicia esse celebranda, die vero 6 Ian festum epiphaniarum. Ille itaque una cum hoc instituto ad diem usque sextum invaluit mos ignem accendendum. — Rem explicaverunt inter alios Philippus a Turro in *monum. vet. Antii* p. 219—237, Credner de nataliciorum Christi origine (*Illgen Zeitschrift für die historische Theologie* vol. 3 part. 2 p. 228 seq.), Baur *die christliche Kirche vom 4. bis 6. Jahrhundert* p. 265, nuperrime Usener *religionsgeschichtliche Untersuchungen* praesertim 1, 266 seq. Priorum de natali Invicti opiniones

diversae recensitae a Tillemontio in adnotatione de Constantino Magno undecima post testimonia supra allata refutatione non indigent.

PRID · KAL · IAN · (Dec. 31).

Magistrati iurant *SLV*.

Antiquissima consuetudo magistratus extremo die iurandi etiam sub imperatoribus obtinuit. Cf. *Staatsrecht* 1² p. XXV.

DIES INCERTI.

inter Jul. 12 et Aug. 18.

... [suppl]entio Iovi ... FER. CVM.

die incerto

Apollini Laton(um) ad theatr(um) Marc(ell)i; Felicitati in cam(po) Mart(io); Iovi stator(i) Iun(oni) reg(inae) ad cir(cum) Flam(inium) *MINOR*. 11.

Apollini aedes extra portam Carmentalem ad theatrum Marcelli

notissima est (Becker top. p. 605); Latonam ibi simul cultam esse praeterea non traditur (cf. *Ephem. epigr.* 8 p. 259). Felicitatem in campo Martio eandem existimat esse Beckerus top. p. 677 ac Felicitatem celebratam in theatro marmoreo prid. id. Aug. Iupiter stator Iunoque regina aedes habebant in partem Metelli (Becker top. p. 608 cf. p. 618).

MUNICIPALIA ET PRIVATA.

PRID · NON · MART · (Mart. 6).

Pe[r]f[er]ae c[on]s. s. c. quod eo die] imp. Caesar August. pont. m[ax]imus factus est Quir[itu]s et Valg[us] eos. Ilviri ob [e]am rem immolant; p[ro]pulus coronatus feriat[ur] [ag]it[ur] *PRAEN*.

Vide supra p. 311.

III · PRID · ID · APR · (Apr. 11, 12), ut videtur.

[H]oc biduo sacrifici[um] m[ax]imu[m]; Fortunae prim[us] [g]en[us] (enae), utro eorum die oraculum patet, Ilviri vitulum i[n]molant] *PRAEN*.

Fortuna Praenestina sortisque eius notissimae sunt; his duobus

diebus sacrificium privatum ei offerri et oraculum altero utro eorum patere aliunde non accepimus. Fuisse autem oraculum eo ipso loco religiose saepe, unde sortes primum ex silice erupisse credebatur (Cic. de div. 2, 41, 85) probabiliter emicet Foggini p. 48. Cf. Preller myth. 2², 189.

XVII K · NOV · (Oct. 17).

Vernar(um) dies fest(us) *ANT*.

XV K · IAN · (Dec. 18) Epone *QVTDIZZ*.

Supra p. 337 dixi fortasse rectius sacrum hoc referri inter municipalia.

FERIAE CHRISTIANAE EX FASTIS SILVII.

VIII id. Ian. (Ian. 6) Epiphania, quo die interpositis temporibus visa est stella magis, quae dominum nostrum nuntiabat. Et aqua vinum facta et in amne Iordanis salvator baptizatus est.

XI k. Febr. (Ian. 22) Natalis sancti Vincentii martyris.

VIII k. Mart. (Febr. 22) Depositio sancti Petri et Pauli.

IX k. Apr. (Mart. 24). Natalis calices *SLV*.

Natali calicis apud Christianos significari eucharistiam institutam

monuerunt amici (ed. pr. p. 566). Aleimi Aviti sermonis *die natal. calicis* extant excerpta (p. 103 Peiper).

VIII k. Apr. (Mart. 25) Crucifixio gentilium. Christus passus hoc die.

VI k. Apr. (Mart. 27) Resurrectio.

k. Aug. (Aug. 1) Martyrium Maccabaeorum.

IV id. Aug. (Aug. 10) Natalis sancti Laurentii martyris.

prid. id. Aug. (Aug. 12) Hippolyti martyris.

VIII k. Ian. (Dec. 25) Natalis domini corporalis.

VII k. Ian. (Dec. 26) Natalis sancti Stephani martyris.